

Nil Sergeeviç Lykoşin, Türkistan'daki Hazret-Sultan Camii ve Kırgızların (Kazakların) Onunla İlgili Hurafeleri¹

Lykoşin, N. S. (1916). Türkistan'daki Hazret-Sultan Camii ve Kırgızların (Kazakların) onunla ilgili hurafeleri. *Petrograd*, 218-222.²

Talgat Zholdassuly
Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Özet

Bu metin, Ahmet Yesevi araştırmalarının ilkleri arasında yer almaktadır. Ahmet Yesevi ve Yesevilik araştırmalarının ilk kaynakları arasında yer almaktadır. Özellikle Hazret Sultan türbesinin bulunduğu yerdeki mescit ve mescitte toplanan topluluklara yönelik gözlemleri dikkat çekicidir. N. S. Lykoşin, Türkistan'a bir yolculuk yapmış, türbe, mescit ve burada düzenlenen faaliyetleri not etmiştir. Mescide gelen cemaatin önce zikrettiği ve ardından halim adı verilen yemeğe düzenlemelerine genişçe yer vermiştir. Mescit etrafında bulunan mezarlardan Abılay Han'ın kabrini de aktarmaktadır. Mescidin içerisinde bulunan büyük kazandan bahsederken üzerinde yazı, nakış ve kulplarını görüme ve gözlemlerine dayanak vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Ahmet Yesevi, Hazret Sultan Mescidi, Halim, Abılay Han.

Abstract

This text is among the first of the Ahmet Yesevi studies. It is among the first sources of Ahmet Yassawi and Yassawism studies. In particular, his observations on the masjid at the location of Hazret Sultan's tomb and the communities gathered in the masjid are noteworthy. N. S. Lykoşin traveled to Turkestan and noted the tomb, the masjid and the activities organized there. He gave extensive coverage to the congregation coming to the masjid, first chanting the dhikr and then organizing a meal called halim. He also mentions the grave of Abılay Khan among the graves around the masjid. While talking about the large cauldron in the masjid, he gives the writing, embroidery and handles on it as a basis for his interviews and observations.

Keywords: Turkestan, Ahmet Yesevi, Hazret Sultan Masjid, Halim, Abılay Khan.

1 Bu çalışma Korkyt Ata Kızılorda Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projesi desteği kapsamında yürütülmüştür. / Qazaqstannın Ontüstik Aymagındağı İslamdi Qasietti Jerler Jane Ogan Qatisti Sovettik Biliğin Ustanımı.

2 Lykoşin, N. S. (1916). Pol Jizni v Turkeстане, Oçerki Byta Tuzemnogo Naseleniya. *Petrograd*, 218-222.

Lykoşin, N. S. (1916). Türkistan'daki Hazret-Sultan Camii ve Kırgızların (Kazakların) Onunla İlgili Hurafeleri

Türkistan şehrinde bulunan görkemli Hoca Ahmet Yesevi Camii, Türkistan bölgesi ve Sibiry'a'nın onunla komşu olan bölgelerindeki Müslümanlar için dini bir ibadet yeridir (s. 218). Her yıl, özellikle bahar aylarında, ziyaretçiler küçük gruplar halinde, çok saygı duyulan Hazret Türbesine ibadet yeminlerini yerine getirmek için Türkistan şehrine gelirler.

Bu gelenek, İslam inancı henüz sağlam bir şekilde yerleşmemiş olan ve yerleşik hayat süren yerlilerden esas olarak Tanrı'ya ibadet etmenin dışsal biçimlerini benimseyen Kırgızlar tarafından da sürdürülmektedir. Aynı zamanda, henüz Müslüman biçimciliğinin ve ikiyüzlülüğünün kölesi olmayan Kırgızların ruhunda, İslam doktrinleri, bir göçebe için hâlâ yeni olan Muhammed'in öğretileriyle hiçbir ortak yanı olmayan işaretler ve batıl inançlarla, pagan inançların kalıntılarıyla kolayca bir arada var olabiliyor.

Bir keresinde Türkistan'a doğru ilerleyen Kırgız ziyaretçilerinin yanında birkaç saat geçirmek zorunda kalmıştım. Konuşkan muhataplarım bana derin bir saflık ve aptallıkla, çeşitli mucizelerle ilgili efsaneleri aktararak Hazret'in görülecek yerleri hakkında oldukça ilginç şeyler anlattılar.

Türkistan şehrinde Cuma günleri Hazret Sultan'ın mezarı üzerindeki büyük türbenin koridorlarından birini oluşturan Jolbarıs Han camisinde düzenlenen dervişlerin zikrini ziyaret etmem ve aynı gün öğleden sonra saat bir civarında büyük caminin tüm ziyaretçilerine hayırseverler tarafından ikram edilen "halim" yemeğinin (Kazakça: *alim botka*) dağıtımına katılmam tavsiye edildi. Sufilerin zikri bölgedeki diğer şehirlerle aynı koşullar altında Türkistan şehrinde de yaşanıyor ama ben dervişler arasında popüler olan "halim" yemeğinin dağıtımını görmek için gittim. Hutbenin bitiminde Cuma namazının ardından Hazret Camii yönetimi ikram dağıtımını için hazırlıklara başladı. Bitişikteki odadan caminin büyük salonuna büyük kazanlar getirildi ve birkaç aşçı, yulaf ezmeli jöle gibi görünen etli buğday kaplarını küçük miktarlarda derin ahşap tabaklara hızla yerleştirmeye başladı.

Camide oturan ziyaretçiler, mükemmel bir düzen içinde, yerlerinden ayrılmadan, yiyecek tabaklarını hızla birbirlerine uzattılar ve hayırsever ikramı alanlar, kendi paylarını parmaklarıyla hızla bitirdiler. "Halim" yemeği bitirildikten yirmi dakikadan az bir süre sonra tabaklar geri verildi ve halk terbiyeli bir şekilde, sessizce camiye terk etti (s. 219).

Kırgızlar bana, "halim" yemeği dağıtılırken kimsenin hiçbir zaman bundan mahrum kalmayacağına dair güvence verdi: Caminin altında gömülü olan Hazret Sultan'dan gelen mucizevi güçle, kazanlar, Cuma namazı için toplananların sayısı ne olursa olsun, camiye gelen tüm ziyaretçileri memnun edecek kadar "halim" ile doldurulur. Gerçekten de camiye gelen ziyaretçi sayısı önemli sınırlar içinde dalgalanmaktadır, ancak yılın belirli özel günler ve hac mevsimine bağlı olarak porsiyon sayısı önceden oldukça doğru bir şekilde belirlenebilmektedir ve aşçıların, harikulade kazanın açıkta kalan dibini hiç kimsenin görmesine gerek kalmayacak kadar müminlere "halim" dağıtma yeteneklerine hayret etmek gerekir.

Caminin ortasında, sanatsal bir şekilde bronzdan yapılmış, Arapça yazılarla süslenmiş devasa bir kazan bulunmaktadır.¹

Döküm sehпасındaki kazan o kadar yüksektir ki ortalama boydaki bir kişinin kazanın ortasını görmesi zordur. Kırgızların inanışına göre şu anda hiçbir zaman doldurulmayan bu güzel su kabı, kendisine yaklaşan müminlerin büyümesine mucizevi bir şekilde uyum sağlar ve kazanın kenarı her zaman ona yaklaşan kişinin ağzı hizasında olduğundan hem kısa boylu hem de uzun boylu susamış insanlara su içme fırsatı verir. Bu mucizeyi ben göremedin, çünkü kazanı incelerken kenarı ağızıma eşit olmaktan çok uzaktı.

Yazıtların yanı sıra kazanın kenarı da Kırgız inanışına göre sayısını kimsenin bilemeyeceği ve sayamayacağı bronz kulaklarla süslenmiştir. Saygın bir Kırgız bana "kazanın kulaklarını saymaya başladığınızda önce 40, sonra 41 çıkacağını söyledi, kazanın kaç kulağı olduğunu kimse kesin olarak bilmiyor" dedi (s. 220). Kazanı incelerken, kulakların o kadar temiz ve birbirine o kadar benzer olduğuna ikna oldum ki, tek kulaktan saymaya başlayan sayaç sayımını hızla kaybeder.

Yolda giderken bir Kırgız tanıdığımın yanımdaki genç adamın birine "ruhu için mezara toprak serpin" dediğini duydum. Abılay Han'ın mezarının bulunduğu caminin sağ koridoruna girdiğimizde o genç adamım Kırgız arkadaşının ruhu ve kendi ruhu için mezarın zeminine toprak serpmeye başladı. Caminin bir köşesinin toprak zemininin tamamı, her biri iki inç yüksekliğinde sayısız yükselti kaplıyordu; şekil olarak bu yükseltiler, Müslüman mezarlıklarında ölen kişinin yattığı mezarın alt odasından alınan toprak kalıntılarında yapılan tümseklere benziyordu; hatta küçük mezarlar gerçek mezarlar gibi içlerine dal parçaları yapııştırılarak süslenmişti. Müslümanlar, bir evliyanın yanına gömülmenin, Kıyamet Günü'nde Tanrı'nın gazabından kurtulmanın kesin bir yolu olduğuna kesinlikle inanırlar, çünkü veli, mezarından belirli bir mesafeye kadar gömülen herkes için şefaate edecektir. Bu durumda ölen kişiyi evliyanın mezarının yakınına gömmek yerine (ki bu her zaman mümkün değildir) defin taklidi yaparak, gerçekte nereye defnedilirse defnedilsin kişinin ruhunun Hazret camisine taşınacağına ve kendisi için önceden hazırlanmış küçük bir mezara defnedileceğine inanmaktadırlar. Kırgızlar bu inançla Abılay Han'ın mezarının yanındaki camiye tümseklerini inşa ederler, ancak aynı zamanda yer darlığından dolayı sadece kendi ruhlarının kurtuluşunu umursayarak, önceden hazırlanmış mezarları hiç vicdan azabı duymadan yok ederler.

1 P. N. Ahmerov'a göre yazıtların çevirisini veriyorum: 1) "Allah (azameti yüce ve ulu olan) diyor ki: Mekke'ye gidenlere içecek ikram eden ve mescidi haramı yapan ile Allah'a ve ahiret gününe inanan ve Allah yolunda gayretle savaşanlarla aynı olabilir mi?" (Kur'an, Sure 9, Ayet. 19); 2) "Ve o, yani Peygamber (s.a.v.): "Kim Allah yolunda bir su kuyusu (veya: içecek hazırlayıp dağıtacak bir yer) inşa ederse, Allah (yüceler yücesi) ona Cennette bir göl inşa eder". Resûlullah doğru konuşuyor". 3) Merhametli, seçkin, tüm ulusların hükümdarı olan büyük hükümdar, Kral Emir Timur Gürkan (yani Cengiz Han'ın soyundan birinin kızıyla evlenen) bu içme yerinin inşasını emretti ve Yüce Allah, yüce ruhunu takdis ettiği Şeyh Ahmed Yesevi'ye türbe (inşa ettiği) karşılığında, onun krallığında, onun krallığını ebedi kılsın! 25 Şevval 851 yıl (yani Çarşamba 3 Ocak 1448).

Aynı koridorda bir mucize daha vardır; bu da "ayna taş"tır.

Bu Abılay Han'ın mezar taşıdır.²

Kırgız, anıtın dikey kenarına yandan baktığınızda, aynada olduğu gibi caminin büyük salonunun duvarını görebilmenize hayret ediyor ve duvar ikinci koridora giden kapı çerçevesinin arkasında yer almasına rağmen bu duvarda salonun ortasında duran büyük bir kazanın gölgesi bulunmaktadır. Bu mucize, gelme açısının yansıma açısına eşit olduğu optik yasasıyla açıklanmaktadır (s. 221). Caminin pencereleri karşı güney duvarında yer aldığı için nesnelere duvar anıtına yansıtacak ve kazanın gölgesi duvarda görünecek şekilde düzenlenmiştir.

Caminin geri kalan mucizevi objeleri, önemsizlikleri nedeniyle ayrıntılı bir açıklamayı hak etmiyor. Hazret Sultan'ın türbesinin girişinde çok yüksekte çay kumganını andıran eski bir metal sürahi zincirle asılıdır. Timur'un bir sürahiye altın madeni para koyarak onu kendisinin astığını söylüyorlar. Bu madeni para, avcılarının uzun süre başkalarının mülküne girmeye cezbetti, ta ki sonunda bir gözüpük onu almaya cesaret edene kadar, ancak o yüksekte düşerek öldürüldü ve madeni paralar yerinde kaldı.

Ayrıca, Kırgızların inandığı gibi, dünyanın sonunun geldiği gün düşeceği düşünülen çıkıntılı bir tuğla da vardır.

Türkistan şehrinde Hazret Sultan Camii'ni ziyaret eden Kırgızların kalplerinde hurafeseli bir ürperti uyandıran şey budur. Aslında bu cami bir bütün olarak onu inşa eden Taşkentli, İsfahanlı ve Şirazlı ustaların mimari sanatının bir mucizesidir. Onlar XIV. yüzyıldaki yapısında formun zarafetini olağanüstü güçle birleştirmeyi başardılar ve bize Emir Timur döneminin görkemli mozolesine hayran kalma fırsatı verdiler (s. 222).

Kaynaklar / References

Lykoşin, N. S. (1916). Pol Jizni v Turkestane, Oçerki Byta Tuzemnogo Naseleniya. Petrograd, 218-222.

² Daha doğrusu mezarın üzerindeki kitabede belirtildiği gibi Abilhayr Suyunji Hoca Han'ındır.